

GABON SARIAK (Berrirakurketa oharrak)

Donostia, 1985-XII-20

Juan San Martin

Gaurko hau Peñaflorida kondearen *Gavon-sariac* deritzan hotsaldien berrirakurketatik jaso ditudan oharrak baizik ez dira, lehengoaren jarraipenez. (1)

Denok dakigu nolako zalantzak sortu zituen liburuxka horrek egiletzaren jabegoa zela eta. Jose Manterolarentzat ez zen inolako dudarik *Gavon-sariac* lanaren egiletzaz, 1883an esan zuenez “obra indudablemente del mismo insigne Conde de Peñaflorida” (2). Gaur egun inork ez du zalantzarik “Sor Luisa de la Misericordia” izenordez bere burua gordezten zuena Xabier Maria de Munibe, Peñaflorida kondea zela, J. Inazio Telletxea Idigoras eta A. Lino Akesoloren ikerketak erakutsi zigutenaren ondoren.

1762an argitaratu zen *Gavon-sariac*, hein batean birreztu nezake gure ilustrazioaren sarrerako obratzat. Ordurako norbaitzuk antzerkitzat joa zuten. Agertu ere hala agertu zen laugarren edizioz *Teatro zaarra* zeri-

(1) Lehen irakurketa oharrak 1974ko Abenduaren 27an eman nituen Azkoitiko Insausti jauregian, Peñaflorida kondea jaio zen etxe berean eta **Euskera** agerkarian argitaratu, XX, 1975, 453-58 orr. Geroago *Literaturaren inguruan* (1980) deritzan liburuan birargitaratu, 57-67 orr.

(2) *Euskal-Erria* aldizkaria, VIII. tomoa, 306 orr. Jose Manterolak birargitaratzeko asmoz bildua zuena bera hil geroztik agertu zen. Bigarren argitalpena bost zatitan eman zen “Curiosidades bascongadas” zeritzan sailean, eta horren xehetasunetan hutsunea du J. Bilbaok *Eusko Bibliografía* obran, V. tomoko 450 orrialdean (*Misericordia* izenez dator eta geroztik *Suplemento* 1961-1975, X. tomoa osatzen duenean, Munibe Idiaquez-en biltzen ditu *Gavon-sariac* lanari buruzko ikerketak, baina obra horri fitxa berri bat Muniberen izenean idekitzea ere komeni zen), *Euskal-Erria-n* zatika izan zuen bigarren argitalpenaren xehetasun batzu falta dira, baina ez da harritzekoa, zeren aldizkari beraren aurkibidean ere azken zatiaren hutsunea nabari baita. Beraz, osagarritz bihoa honako argitasun hau: *Euskal-Erria* 1889, XX. tomoan, bigarren argitalpenari hitzaurrea 54-6 orr.; lehen argitalpenaren hitzaurrea 73-5; hotsaldien testua bera 112-15, 140-41, 170-76 eta 200-01 orrialdeetan. Hirugarren argitalpena *Egan* aldizkarian 1956. urteko 5-6 zenbakiaren 31-44. orrialdeetan.

tzan bilduman (3). Baina, nik, literatura jeneroz eritzi hertsia ematea baino nahiago nuen egilearen esanari jarraituz "Otsaldia" eta agerraldia deitu, izatez antzirudi kantatura mugatzeko obra denez, Gabriel Aresti zenak besterik uste bazuen ere.

Patri Urkizuk oso ondo egin du, *Euskal Antzertia* lanean (4), Peñaflo-rida kondeak Sor Luisa izenez eman zuena, Joseba A. Lakarraren eritzia-ri jaramon eginez, bilantziko gisako jeneroan sartzea (5). Egia esan, 1974ko Abenduaren 23an Donostiako *Hoja del Lunes* asterkarian "Gabon kantak Literatura zaharrean" zeritzan artikuluan eman nuen lehenik "Villancico jenerotzat, gero *Gogoz* liburuan birretsia (6). Han adierazten nituen kanta zatiak hiritarrengandik sortuak zirenez. Besteak beste, han zetorren *Gavon-sariac* deritzanetik hartutako bertso bat ere, zortziko txikian egina, Berri Onaren eredugarri:

*Ezagun du munduak
Jesus jaio dena;
Ain dago mudatua,
Ez dirudi lena;
Len guzia zan pena,
Negar, naigabeak,
Ta oraiñ atsegiñ, gusto,
Algara, parreak.*

"Villancico" (= hiritar) bezala hartzekoak dira 1755ean Bilbon Fr. Martin Oarabeitiak eginak eta 1691an Donostian Nikolas Zubiak argitaratuak, baina horiek ez ezik baita ere Ziburuko Joanes Etxeberrik 1630ean eman zuen *Noelac* ere, neurri handi batean behintzat. Testamentu Berrian mugatzen direlarik, berez dakarte artzaintza munduko giroa, baina hiritar-rrak eginak dira. Eta, Peñaflo-rida kondea, Testamentu Berriaz ez ezik XVIII. mendean Ilustrazio mugimenduak herrien anaitasunez ekarri zituen ideaz ere baliatzen da. Honen adibidexoa bat baizik ez da ordurarte Europan sineskaitz zen anaitasunaren alde agertzea, beste zenbait eritzi-zen artean honako hau esanaz:

*Portugesaz laztanga
Gaztelaubarekiñ*

(3) *Teatro zaarra*. Auspoa Liburutegia, 1965. Pedro Ig. Barrutiaren *Gabonetako ikuskizuna* eta Peñaflo-rida kondearen *El borracho burlado*-rekin batean zetorren, oraindik Sor Luisa de la Misericordia-ri egiletza leporatuz.

(4) Patri Urkizu, *Euskal Antzertia*, 1984. Ikus obra honi buruz *Egan* aldizkarian, 1985eko 3-4 zenbakiaren 198. orrialdean eman nuen aburua.

(5) J.A. Lakarra, "XVIII. mendeko zenbait bilantziko berri", *Anuario del Seminario de Filología Vasca "Julio de Urquijo"* XVI, 1982, 72. orr.

(6) *Gogoz*, 1978, 37-42 orr. Joseba A. Lakarrak hura ezagutu balu, ohartuko zen *Egan*-en "XVIII. mendeko Gabon kantak euskal literaturan", 1977. urteko 1-6 zenb., 102-06 orr., non oinarritzen nintzen.

GAVON-SARIAC

E D O

AURTENGO GAVONETAN,
Azcoytico Eleiza Nagufsian Cantatuco
diran Gavon-Cantaac edo
Otsaldiac.

*Puer natus est nobis,
Venite adoremus.*

AZCOYTIN

Misericordian MDCCLX

Manilla, Luzon

Baina, gai hauetan azken boladan izan diren aurkikuntzak kontutan harturik, oraindik ez dagokigu bilduma *exhaustivo* horietakorik egitea eta orain aurkezten dudan saiotoxa adibide izan bedi. Hala ere, zalantzarik gabe bilantziko jeneroan ezartzekoa da *Gavon-sariac* delako lana.

Jenero hortako adibiderik garbiena, eta era berean politena, baita ere Gabon kanta hiritartuaren lekukotasunik argienetakoa, Azkueri Elgoibar-ko Altzolatik Mariano Iriondok igorri ziona dateke (7), non olagizon eta arotz aginaldo eskean agertzen diren:

*Ai au gabaren preziosoa!
Jesus jaio da Belenen.
Etxe onetan sartu ote dan
bila gabiltza beronen.*

*Erdiok gara olagizonak
beste erdiok arotzak;
limosnatxo bat egitekotzat
bigundu bediz biotzak.*

Joan zen mendearen azkenaldera galdu ziren Elgoibarren ola-zaharrak eta kanta horren sustriak haruntzago aurkitu beharrezkoak ditugunez, ez litzaiguke batere harrigarri idurituko XVIII. mendetik datorkigun herri kanta izatea.

Peñaflorida kondearen *Gavon-sariac* bilantziko jenerotzat hartuz, hiritarrak egiteaz gainera ilustrazio mugimenduaren ideetakotzat finkatu behar dugu. Obraren bukaerako “Kopla jostalluak” direlako bertsoetan aurkituko bai ditugu Peñaflorida kondeak bere ekintza pertsonalez ondoko urtetan bete eta betearaziko zituen ideiak.

Bi menderen atzerapenez Europara begira jarri garenok ez dugu ahaztu behar Xabier Maria Munibe Frantzian ikasketak egina izatez aparte Enziklopediaren zale zela eta bazuela herbesteetan harremanik garai haretako aurrerapenen berri jakiteko. Ikuspegi horretatik sortu ziren Euskalerriko Adiskideen Elkarte eta Bergarako Mintegia, era berean ideia horiekin Espainia guzira begira zabalkunde lagunduz. Besteak beste, Jovellanos-en Egunkaria dugu horren lekukorik egokienetakoa, hainbat Real Sociedad Economica sortzeaz gainera.

Aurten, heriotzaren bigarren mendeurrena delata eratu diren hitzaldietan eman da argibiderik aski. Ez dut hortaz ezer gehitu beharrik. Baina bai iragan larunbatean (hil honen 14an) Guido Brunner Alemania Federaleko Enbajadore jaunak gogorazi ziguna, Gilen von Humboldt-en

(7) R. M. de Azkue, *Cancionero popular vasco*, urte gabe, 915. kanta, 1.072. orr. Handik jaso ikus *Gogoz*-en 32 orr.

idazkiak gure herriagan ematen zuen europar maila. Izan ere, hala behar geografiaz Pirineoaren bi hegaletara zabalduz Frantzia eta Espainia gaindi aurkitzen den Euskal Herrian.

Hori horrela delarik, Jesusen Berri Ona, Bibliako zenbait pasartez baliatuz, aspaldi baztertu samar zeuden ideiak berrituz eta batez ere ilustradu gisa berrikuntzen mezua zekarren Peñafiorida kondeak. Bere *Gavon-sariac*, ordurarte ezagutzen ziren Gabon kantak baino maila goragokoak dira jakituriz. Ideak ez ezik bertsoak ere halakoak ditu. Duela zortzi urte hala agertu nuen: Bere obra jakitunago batena zela, ordurarte ezagutzen ziren Gabon kantekin konparatuz. Bestalde, segidilla eta aria politak zituela, baina bertako koplak ez txarragoak. Egileak hitzaurrean agertzen zuenez, Martin Beltz izeneko batek lagundu zion bere bertso-gintza hortan (8). Baina, nor zen Martin Beltz? Sor Luisa bezala Munibe berak asmatutako pertsonaia ote zen "agure bertsolaria"? Hor gelditzen zaigu zalantza (9).

Bilantzikoak, hiritarrak kantatuarren, maizenik gortesanoak egokituak izaten ziren, eta ba dirudi Peñafiorida kondearen amets-irudimeneko fikzio zela Martin Beltz. Aitzakia horrekin egileak bere burua gordez. Baina, obrak Sor Luisa egiletzat bazuen burua gorde beharrik bai ote? Zalantzan jartzekoa da. Horregatik, ez dugu ziurtasunez bermatzerik. Argitzen ez den artean, nolabaiteko laguntza izan ziteken ustea geldituko zaigu eta pentsatzekoa da Segidilla, Aria eta Kopla handiak hobeak direnez, era berean *El Borracho burlado*-ko bertsogintzaren gaineratik daudenak, ez dugu lotsarik izan behar duda hori aitortzean. Naiz eta bigarren irakurketa honek Peñafiorida kondearengana gehiago hurbildu eta edozein autorek bere obra barruan holako gora-beherak izan, hor gelditzen zaigu zalantzatxo hori.

Munibe, idea berrien mezulari agertzean ordea, hor bai ez dugula inolazko dudarik. Arestian aipatu bezala, hirugarren hotsaldiko "Kopla jostalluak" ditugu ideia horien lekukorik hoberenak. Hor bai daude geroago gure "zalduntxoak" aurrera emango zituzten ekintza eder haien ideiak. Horregatik kokatzen dut *Gavon-sariac* bilantzikotzat eta Ilustrazioaren sarreran. Ez ordea Neoklasiko estiloaren mailan, zeren bere egitura eta irudien erabilera forma zaharragoak bait dira, *El borracho burlado*-rena bezala. Euskal literaturan Neoklasiko egitura, izen honek duen zentzuan, beranduxeago hasiko zen. J.A. Mogelen *Peru Abarka* eta Paskual Iturriagaren alegiekin.

(8) *Bidez*, 1981, bilduma liburuaren 35-40. orr. Puntu honetan argi gelditu bedi Martin Beltzen laguntza egileak berak aipatzen duela, eta Otsalarrek hura jaso baizik ez zuela egin. Beraz, inoiz ez zuen horri eusteko edo hori ukatzeko asmorik, J.A. Lakarrak aipatutako lanaren 73. orrialdean dioen bezala (*Anuario del S.F.V. "Julio de Urquijo"*, XVI, 1982).

(9) *Euskera*, XX, 1975, 455 orr. Eta *Literaturaren inguruan*, 1980, 61 orr.

Bukatzeko, hara hemen Berri Onaren arabera, gure ilustratuaren azken agurra:

*Auxen bai dala egiaz
Denbora urrezkoa,
Ta ez len koplari zarrak (19)
Erausitakoa;
Oraiñ aien amesak
Egia sorturik,
Ekusten ari gera
Pozez zoraturik.*

*Baña kanta berri au
Geitxo luzatu da,
Nere eztarri tristea
Ia urratu da;
Naiago det ixildu
Katarratu baño;
Agur, nere jendeak,
Urrengo urteraño.*

(10) “Koplari zarrak” dioenean profetak adierazi nahi du.